

KONKURENCYJNOŚĆ EKSPORTU Z MIAST ŚLĄSKICH

Tomasz Komornicki, Barbara Szejgiec-Kolenda, Julia Wójcik

Wprowadzenie

W powszechnym rozumieniu eksport traktowany jest jako siła napędowa rozwoju gospodarczego. Najczęściej badania eksportu realizowane na gruncie nauk ekonomicznych, dotyczą całych krajów, a w ich obrębie gałęzi i sektorów gospodarki. Spojrzenie na strukturę i konkurencyjność eksportu na poziomie regionalnym, pozwala traktować handel zagraniczny jako jedną z miar opisujących pozycję jednostki, w globalnym systemie powiązań funkcjonalnych, a tym samym pośrednio jej konkurencyjność. Takie podejście wydaje się szczególnie ważne w regionach, które są już w trakcie lub stoją przed wyzwaniem restrukturyzacji gospodarki. Badanie powiązań gospodarczych w ujęciu regionalnym pozwala także ocenić pośrednio odporność jednostek na zewnętrzne zagrożenia. W Polsce istotne zmiany w stosunkach gospodarczych z zagranicą miały miejsce po 1989 r. i związane były z transformacją systemową, której jednym z aspektów było otwarcie gospodarki na świat oraz skokowa zmiana kierunków międzynarodowych powiązań ekonomicznych. W miarę następowania tych przemian intensywność i struktura eksportu stawały się sukcesywnie coraz lepszymi miernikami stopnia rozwoju w ujęciu tak krajowym, jak i regionalnym. Odzwierciedlały postęp technologiczny, wydajność pracy, a w konsekwencji jakość i atrakcyjność oferty. Pojawienie się zewnętrznych zagrożeń (szczególnie po kryzysie ekonomicznym 2008 r.) pozwoliło także traktować wskaźniki eksportowe jako miary odporności (rezyliencji) regionów [Komornicki *et al.* 2015].

Województwo śląskie, a konkretnie jego największe miasta o długiej tradycji przemysłowej, zasługują na ocenę z tego punktu widzenia. Z jednej strony stoją obecnie w obliczu zmian wynikających z transformacji energetycznej i dekarbonizacji gospodarki (stopniowe wygaszanie górnictwa węgla kamiennego oraz opartej na nim energetyki), z drugiej, podobnie jak wiele regionów Europy doświadczają zagrożeń zewnętrznych związanych z sytuacją geopolityczną (rosyjska agresja na Ukrainę) i makroekonomiczną (zatrzymanie procesów globalizacyjnych, wojny handlowe). Elementem skłaniającym do podjęcia badań jest

także dostęp do danych o handlu zagranicznym na poziomie powiatów (jednostki LAU 1), co w przypadku województwa śląskiego oznacza możliwość oceny sytuacji w poszczególnych jednostkach – miastach na prawach powiatu.

Celami podjętego badania jest próba odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jakie miejsce zajmują obecnie województwo śląskie i miasta śląskie we współczesnej sieci przepływów eksportowych?
- Czy i w jakim stopniu współczesna specjalizacja eksportowa miast śląskich nawiązuje do historycznych uwarunkowań gospodarczych regionu?
- Czy i jakie obszary aktywności eksportowej w miastach śląskich podążają za nową, kreowaną wizją rozwoju regionu?
- W jakich obszarach wynikających ze struktury kierunkowej i towarowej eksportu z miast śląskich można doszukiwać się przewagi konkurencyjnej eksportu tak spośród ogółu powiatów w Polsce, jak i wśród grupy miast śląskich na prawach powiatów?
- Jakie mogą mieć one znaczenie dla dalszego rozwoju regionu?

Zakres przestrzenny badania obejmuje całe województwo śląskie. Na jego obszarze szczegółowej ocenie poddana została konkurencyjność eksportowa 19 miast na prawach powiatu. Badano dane eksportowe dla 2021 r.

W poniższym rozdziale kolejno omówiono literaturę na temat konkurencyjności regionalnej, zaprezentowano zastosowaną metodę i przedstawiono wyniki w zakresie struktury gałęziowej i geograficznej miast śląskich. Oceniono ich przewagę komparatywną. W podsumowaniu w formie tabelarycznej przedstawiono atuty oraz zagrożenia dla miast śląskich wynikające ze struktury ich eksportu.

Przegląd literatury – konkurencyjność regionów

Istnieją różne interpretacje pojęcia konkurencyjności regionów. Jedna z najprostszych definicji głosi, że *jest to zdolność danego regionu do zaoferowania atrakcyjnych i zrównoważonych warunków do życia i funkcjonowania przedsiębiorstw i mieszkańców* [Dijkstra et al. 2023]. Podobnie według Storpera [1997], który definiował konkurencyjność miejsca jako zdolność gospodarki do przyciągania i utrzymywania firm o stabilnym lub rosnącym udziale w rynku w danej działalności, przy jednoczesnym utrzymaniu lub podniesieniu standardów życia osób, które w niej uczestniczą. Konkurencyjność regionów może być również rozumiana przez sukces, z jakim konkurują one ze sobą, np. na rynkach eksportowych [Kitson et al. 2004]. Tak rozumianą konkurencyjność można traktować jako miernik rozwoju regionu [Grabowska 2013], dlatego przewija się ona w regionalnych dokumentach strategicznych [np. UMWS 2020; UMWS 2021].

Kryteria oceny konkurencyjności miejsca, np. regionu lub miasta, mogą być różne w zależności od podmiotu oceniającego. Dla niektórych najważniejsze mogą być aspekty społeczne, inni zaś przykładają większą wagę do infrastruktury czy gospodarki, zależnie od tego, jaki jest cel oceny [Strahl, Sobczak 1999]. Dlatego też istnieje wiele opracowań

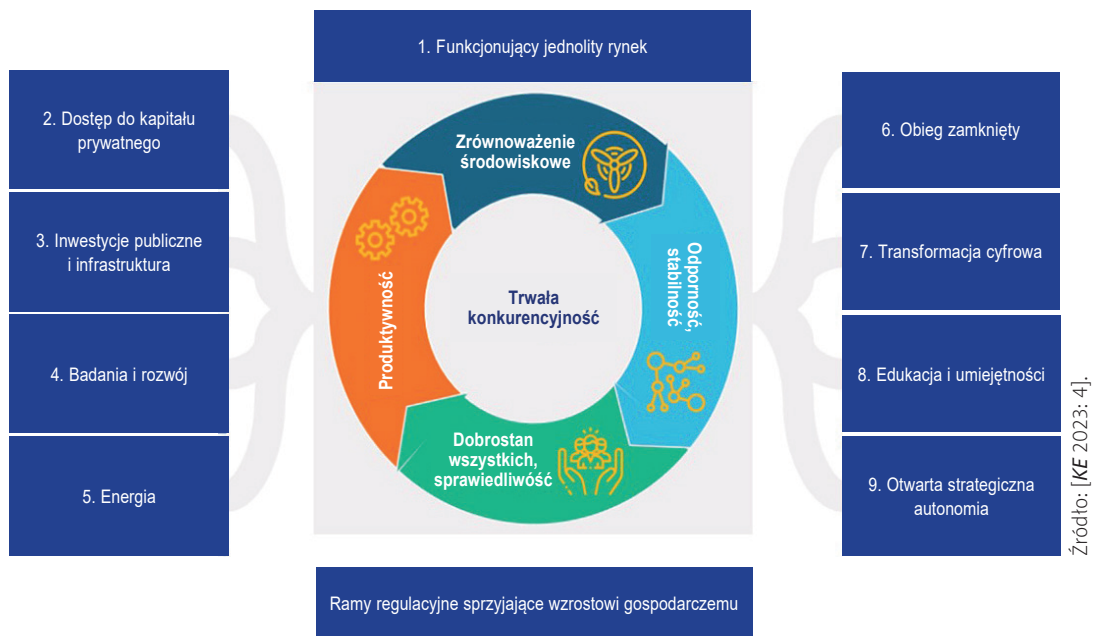
prezentujących odmienne podejście do zagadnienia, w których stosuje się różne wskaźniki. Generalnie wśród czynników determinujących konkurencyjność regionów można wyróżnić:

- atrakcyjność oferty usługowej (tj. infrastruktury materialnej, instytucjonalnej i intelektualnej regionu) kierowanej do mieszkańców, inwestorów i odwiedzających region,
- atuty, czyli silne strony regionu (np. edukacja, struktura gospodarcza, infrastruktura),
- siłę eksportową, którą tworzą produkty będące marką i wizytówką regionu,
- produktywność, tj. relację między potencjałami, którymi dysponuje region a sektorami ekonomicznymi wykorzystującymi te potencjały, wykorzystujące wskaźnik RCA [np. Szymanik 2004; Salamaga 2013; Adamiec 2018].

Pozycja konkurencyjna regionu zależy nie tylko od wielkości eksportu, ale również od jego struktury, przede wszystkim od stopnia przetworzenia sprzedawanych towarów. Konkurencyjność wzrasta, jeżeli korzystny bilans eksportowy dotyczy produktów o wysokim stopniu przetworzenia i wartości dodanej, gdyż pozwala to na stały udział w procesie produkcji [Strahl, Sobczak 1999; Szymanik 2004; Adamiec 2018]. Ponadto łatwiej zmienić dostawcę produktów prostych niż zaawansowanych technologicznie, co skutkuje większą stabilnością pozycji w wymianie handlowej. Zatem regiony oferujące towary i usługi złożone, innowacyjne, których wytworzenie wymaga wykwalifikowanych pracowników, są bardziej konkurencyjne niż regiony sprzedające produkty proste.

Podejście regionalne do badania pozycji konkurencyjnej jest dlatego istotne, że daje pełniejszy obraz czynników wpływających na sytuację niż analiza pojedynczych przedsiębiorstw. Nie można traktować konkurencyjności regionu jako prostej sumy konkurencyjności funkcjonujących w nim firm, gdyż region nie działa jak przedsiębiorstwo i nadrzędnym celem jego istnienia nie jest generowanie zysku. Przez to czynniki kształtujące konkurencyjność regionu będącego przestrzenią, w której działają przedsiębiorstwa, są inne, często bardziej złożone, i poza wymiarem finansowym obejmują również aspekty społeczne i polityczne. W stosunku do badania pozycji konkurencyjnej w jednostkach wyższego rzędu, np. na poziomie krajowym, podejście regionalne pozwala na dokładniejszą identyfikację przewag i problemów specyficznych dla poszczególnych obszarów. To z kolei może przełożyć się na podjęcie konkretnych, adekwatnych działań mających zwiększyć konkurencyjność pojedynczych obszarów, które razem złożą się na poprawę konkurencyjności w większej skali.

Jednym z podmiotów zajmujących się oceną konkurencyjności regionów jest Unia Europejska, która w latach 90. powołała radę ds. konkurencyjności. Polityka spójności prowadzona przez wspólnotę ma stymulować wzrost konkurencyjności poprzez poprawę dostępności do dóbr i usług na słabiej rozwiniętych obszarach, wspierać innowacyjność i przedsiębiorczość, czy wzmacniać kapitał ludzki dzięki szkoleniom i edukacji [EC 2024]. Budowanie konkurencyjności regionów UE odbywa się na dziewięciu czynnikach, spośród których dwa są powiązane z eksportem: 1) funkcjonujący jednolity rynek (wskaźnikiem efektywności jest m.in. stosunek handlu do PKB UE) i 2) handel i otwarta strategiczna autonomia (wskaźnikiem efektywności jest handel z państwami spoza UE jako udział w PKB) [KE 2023] (ryc. 21).

Ryc. 21. Definicja konkurencyjności oparta na dziewięciu czynnikach

Od 2010 r. co trzy lata z ramienia Komisji Europejskiej przygotowywany jest indeks konkurencyjności regionalnej (RCI) dla państw członkowskich Unii Europejskiej. Jego celem jest umożliwienie członkom wspólnoty monitorowania, oceny i porównania rozwoju regionów z innymi jednostkami statystycznymi na poziomie NUTS 2. RCI przygotowywany jest na 68 wskaźnikach podzielonych na 11 tzw. filarów dotyczących różnych aspektów konkurencyjności. Lista wskaźników uległa modyfikacji między kolejnymi edycjami. Niektóre traciły na istotności (szczególnie w filarze „Gotowość technologiczna”), a dodatkowo z czasem m.in. z powodu rozwoju technologii czy zmian społecznych, pojawiały się nowe czynniki oddziałujące na konkurencyjność regionów (np. w raporcie na 2022 r. wzięto pod uwagę odsetek obywateli załatwiających sprawy urzędowe przez Internet) [Annoni, Kozowska 2010; Dijkstra *et al.* 2023]. Według zestawienia z 2022 r. najbardziej konkurencyjnymi polskimi regionami były region stołeczny warszawski (35. miejsce na 234 badane regiony) oraz województwo śląskie (117/234) [EC 2023]. Najlepiej ocenianym obszarem dla województwa śląskiego był wymiar efektywności związany z gospodarką, rynkiem pracy oraz edukacją wyższą, słabiej zaś śląskie wypadło w aspekcie innowacyjności. Region znalazł się również wśród obszarów UE o największej dynamice wzrostu konkurencyjności – między 2019 a 2022 r. zyskał 10 punktów RCI [Dijkstra *et al.* 2023].

Dynamiczny wzrost konkurencyjności województwa śląskiego ma znaczenie w kontekście realizacji założeń strategii rozwoju regionu. Wizja rozwoju województwa przedstawiona

Źródło: [KE 2023: 4].

w *Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego 2030+* brzmi: *Województwo śląskie będzie nowoczesnym regionem europejskim o konkurencyjnej gospodarce, będącej efektem odpowiedzialnej transformacji, zapewniającym możliwości rozwoju swoim mieszkańcom i oferującym wysoką jakość życia w czystym środowisku* [UMWŚ 2020: 119]. Do jej realizacji przybliżać ma wypełnianie celów operacyjnych, wśród których znalazła się konkurencyjna gospodarka. Przyjęto trzy wskaźniki realizacji tego celu: 1) wartość PKB *per capita* dla województwa w stosunku do średniej krajowej, 2) wydajność pracy, 3) odsetek przedsiębiorstw prowadzących działalność eksportową. Poprawa pozycji konkurencyjnej województwa śląskiego ma odbywać się na bazie ośrodków wzrostu, które stanowią o sile regionu. Najważniejsze z nich to cztery duże miasta: Katowice, Bielsko-Biała, Gliwice oraz Częstochowa, na obszarze których zlokalizowano siedziby szkół wyższych oraz jednostek B+R. Ośrodki wzrostu o mniejszym znaczeniu to miasta Metropolii Górnośląskiej i Aglomeracji Rybnickiej, a także Cieszyń, Racibórz i Żywiec. Badanie konkurencyjności ośrodków miejskich województwa śląskiego jest istotne właśnie ze względu na niebagatelne znaczenie miast w budowaniu pozycji regionu. Tą tematyką zajmował się w swoich pracach A. Klasik [1998, 1999, 2001, 2004, 2008].

Uzupełnieniem konkurencyjności jest także odporność (rezyliencja) jednostek terytorialnych na zagrożenia zewnętrzne. Jednym ze sposobów rozumienia rezyliencji jest zdolność do szybkiego odzyskiwania dotychczasowej ścieżki rozwoju po doznanym zewnętrznym zniekształceniu lub szoku [Drobnia *et al.* 2021]. Taka sytuacja może być uwarunkowana intensywnością i strukturą zewnętrznych powiązań gospodarczych. Wrażliwość regionów na zewnętrzne zagrożenia wzrasta wraz z intensywnością eksportu (zależność gospodarki od rynków zewnętrznych ogółem), ale także wówczas, gdy struktura towarowa i geograficzna wywozu nie są zdwersyfikowane (zależność od konkretnych rynków). Orłowski *et al.* [2010] jako jeden z podstawowych kanałów „zarażania kryzysem” wskazują kanał handlowy, czyli spadek eksportu w wyniku pogorszenia koniunktury u głównych partnerów. Reasumując, ocena sytuacji jednostek (w naszym przypadku miast śląskich) jest próbą ewaluacji równowagi pomiędzy konkurencyjnością warunkującą ich rozwój a odpornością minimalizującą ewentualne zagrożenia wynikające z uzależnienia od konkretnych rynków zewnętrznych.

Województwo śląskie w gospodarce przepływów

Województwo śląskie utożsamiane jest często z przemysłem ciężkim opartym na węglu kamiennym i wymagającym szybkiej restrukturyzacji. Przez wiele lat stanowiło przemysłowy rdzeń Polski. W 35 lat po upadku gospodarki centralnie planowanej obraz ten nie jest do końca prawdziwy. Górnictwo, energetyka i hutnictwo nadal stanowią istotną część regionalnej gospodarki, ale potencjał przemysłowy jest już obecnie znacznie bardziej zróżnicowany. Po 1989 r. i otwarciu na światowe rynki, polski węgiel stracił na konkurencyjności [Rybarz 2021]. W 1996 r. utworzono Katowicką Specjalną Strefę Ekonomiczną,

której celem było przyciągnięcie nowych inwestorów oraz złagodzenie skutków restrukturyzacji górnictwa i zamykania kopalń. W całym okresie po 2000 r. sukcesywnie malało zatrudnienie w górnictwie węgla kamiennego oraz w energetyce. Malała także sama produkcja węgla i produkcja energii. W pierwszym przypadku wiązało się to z malejącym zapotrzebowaniem (także ze zmniejszającym się eksportem), w drugim z przenoszeniem produkcji do innych regionów kraju (węgiel brunatny), a z czasem także z pojawieniem się energii z OZE. W pierwszej dekadzie po roku 2000 produkcja węgla malała wyraźnie szybciej od zatrudnienia. Potem spadek był już proporcjonalny. Branżą rozwijającą się na obszarze Górnego Śląska w okresie po transformacji i akcesji do UE była branża motoryzacyjna. Już wcześniej jej ośrodkami były Tychy oraz położone w południowej części regionu Bielsko-Biała (fabryki koncernu Fiat). Później (1996) w Gliwicach powstała nowa inwestycja (*greenfield*) ówczesnego koncernu General Motors (produkująca samochody marki Opel). Na Śląsku uformował się klaster przemysłu motoryzacyjnego [Domański, Gwosdz 2018], który obecnie w znacznej części znajduje się pod kontrolą koncernu Stellantis. Rozwój innych gałęzi przemysłu, a w Katowicach także usług, był buforem dla ówczesnych procesów transformacji przemysłowej. Obecnie górnictwo i działalność związana z górnictwem funkcjonują obok innych sektorów przemysłowych, w tym motoryzacyjnego, chemicznego, metalurgicznego, logistycznego, ICT i usług wiedzy [Frankowski, Mazurkiewicz 2020].

Województwo śląskie jest nadal regionem posiadającym bardzo duży potencjał gospodarczy i demograficzny. Metropolia Górnośląsko-Zagłębiowska jest największą metropolią w kraju (większą niż metropolia Warszawy). Jest bardzo dobrze powiązana transportowo w skali europejskiej i krajowej (najwyższe w kraju wskaźniki dostępności [Komornicki *et al.* 2018]). Ze względu na procesy restrukturyzacyjne obserwujemy tam jednak ubytek ludności, zarówno ogółem, jak też względem otaczających ją stref suburbanizacji.

Badania zrealizowane w ramach ESPON IRiE [Velasco Echeverría *et al.* 2022; Wójcik *et al.* 2022] dowodzą, że w przeciwieństwie do innych metropolii Europy Środkowo-Wschodniej miasta śląskie nie są „miastami bramami” europejskiej przestrzeni przepływów. Ich usieciowienie i umiędzynarodowienie jest przeciętne, a odległość relacji ograniczona. Także dynamika tego usieciowienia w latach 2010–2018 była mniejsza niż w innych regionach kraju. Dane o handlu zagranicznym, migracjach i turystyce dowodzą, że ma miejsce koncentracja powiązań międzynarodowych w kilku tylko ośrodkach (Katowice, Gliwice, Tychy). W ujęciu strukturalnym najbardziej widoczne są międzyregionalne relacje ekonomiczne, zwłaszcza przepływy towarów i handel. Bardzo małe jest natomiast znaczenie przepływów wiedzy. Pomimo dziesiątek lat dominacji, opartego na węglu kamiennym, przemysłu ciężkiego, poziom dywersyfikacji (branżowej i geograficznej) jest relatywnie wysoki. Oznacza to względnie wysoką odporność na kryzysy zewnętrzne.

W skali kraju, województwo śląskie charakteryzuje się relatywnie niskim poziomem relacji wartości eksportu względem PKB i produkcji sprzedanej przemysłu [Komornicki *et al.* 2015]. Wynika to przede wszystkim z istotnego znaczenia tradycyjnych gałęzi

przemysłowych, jak górnictwo i energetyka, których produkcja jest w przeważającej mierze skierowana na rynek krajowy. Wyjątkiem jest podregion bielski (przemysł motoryzacyjny), gdzie relacja eksportu do PKB oscyluje na poziomie ok. 50%. W przypadku relacji względem produkcji sprzedanej (możliwa ocena także na poziomie powiatów), wyższe wartości występują także w Gliwicach (także branża motoryzacyjna) i w Dąbrowie Górniczej (metalurgia – huta koncernu Accelor Mittal). Przytoczone wartości notujemy w warunkach generalnie dużej regionalnej bezwzględnej wartości eksportu. Dlatego województwo (a szczególnie Metropolia Górnośląsko-Zagłębiowska oraz ośrodek w Bielsko-Białej) są łącznie jednym z najważniejszych biegunów na mapie eksportowej Polski. Struktura gospodarki regionu powoduje, że wskaźniki eksportowe są do pewnego stopnia wskaźnikami „niezależności” gospodarek lokalnych od branż tradycyjnych, zagrożonych transformacją energetyczną i dekarbonizacją. Z punktu widzenia dywersyfikacji eksportu (będącej miarą rezyliencji) główne ośrodki eksportowe (Katowice, Gliwice, Dąbrowa Górnicza i Bielsko-Biała) charakteryzują się silną koncentracją towarową (na ogół dominuje jedna branża – element niekorzystny), z jednoczesnym dużym zróżnicowaniem kierunków geograficznych wywozu (element korzystny).

Badania sprzed kilku lat wykazały, że miasta śląskie w bardzo różnym stopniu uczestniczą w gospodarce globalnej. Przy wysokim poziomie wytwarzanego PKB, takie zróżnicowanie oceniano wówczas jako wynikające z różnych etapów przekształceń strukturalnych, na jakich znajdują się poszczególne ośrodki. Etapy te można utożsamiać z przejściem od gospodarki opartej na sektorze energetycznym (miasta o małym znaczeniu eksportu), przez pojawienie się innych branż produkcyjnych (szczególnie branży motoryzacyjnej – szybki wzrost wartości wywozu) po zastąpienie produkcji rozwojem sektora trzeciego (spadek wartości eksportu; Katowice). Jednocześnie w miastach śląskich obserwowano stopniowy wzrost dywersyfikacji partnerów handlowych [Bartoszek *et al.* 2020].

Dane i metody

Badanie przeprowadzono dla 19 miast śląskich (miasta na prawach powiatu) na tle miast na prawach powiatu w Polsce i miast wojewódzkich oraz na tle średniej wojewódzkiej i średniej krajowej. Są to następujące miasta: Bielsko-Biała, Bytom, Chorzów, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Jastrzębie-Zdrój, Jaworzno, Katowice, Mysłowice, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Rybnik, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec, Świętochłowice, Tychy, Zabrze i Żory.

Dane o eksporcie w euro według siedziby eksportera pochodzą z Krajowej Administracji Skarbowej. Analiza dotyczy roku 2021, tj. struktur przestrzennych sprzed wojny rosyjsko-ukraińskiej, która to w istotny sposób wpłynęła na dotychczasowe wzorce przepływów handlowych, stąd też może stanowić punkt wyjścia do dalszych bardziej szczegółowych analiz. W rozdziale wykorzystano również dane o liczbie ludności i produkcji sprzedanej przemysłu w jednostkach przestrzennych pochodzące z Głównego Urzędu Statystycznego.

Dodatkowo w przypadku produkcji sprzedanej przemysłu, wartości przeliczono na euro według kursu średniego NBP z 2021 r. (1 EUR = 4,5674 PLN), a w przypadku tajemnicy statystycznej oszacowano ją z wykorzystaniem wskaźnika liczby pracujących w powiecie.

W opracowaniu ocenie konkurencyjności poddano przepływy handlowe miast województwa śląskiego z wykorzystaniem jednego ze wskaźników konkurencyjności. Eksport jako miara stanu i konkurencyjności gospodarki jest często wykorzystywany w polskiej literaturze [por. Komornicki 2006; Umiński 2012; Maćkowiak 2013; Komornicki *et al.* 2015].

Wskaźnik względnej przewagi komparatywnej (RCA_i) zaproponowany przez B. Balassę [1965] możliwy jest również do stosowania w sytuacji oceny konkurencyjności eksportu regionu w zestawieniu z regionami referencyjnymi (np. według podziału terytorialnego kraju czy wybranymi jednostkami terytorialnymi). Wzór ma wówczas postać:

$$RCA_i = \frac{X_{ij}}{X_j} : \frac{X_i^R}{X^R},$$

gdzie X_{ij} – wartość eksportu i-tej grupy towarowej/i-tego kierunku handlowego w j-tym regionie; X_j – całkowita wartość eksportu w j-tym regionie; X_i^R – wartość eksportu i-tej grupy towarowej/i-tego kierunku handlowego w referencyjnej grupie regionów; X^R – całkowita wartość eksportu w referencyjnej grupie regionów.

W takiej postaci RCA_i nie jest unormowany. Formuła RCA_k^a pozwala z kolei uzyskać unormowaną wartość wskaźnika w przedziale od –1 do 1, co umożliwia łatwiejszą interpretację. Dodatnie wartości wskaźnika wskazują na występowanie ujawnionej przewagi komparatywnej w eksporcie, zaś ujemne – wskazują na brak takiej przewagi. Im bliższa 1 jest wartość wskaźnika, tym silniejsza jest przewaga komparatywna. Zdaniem Salamagi [2013] wartości RCA_k^a generują rozkłady bardziej stabilne w czasie i mniej wrażliwe na rodzaj grupy towarowej/kierunkowej eksportu, co ułatwia porównywalność tak w ujęciu czasowym, jak i strukturalnym.

$$RCA_k^a = \frac{RCA^a - 1}{RCA^a + 1},$$

gdzie RCA_k^a – skorygowany wskaźnik ujawnionej przewagi komparatywnej; RCA – wskaźnik względnej przewagi komparatywnej (wskaźnik Balassy); a – dowolna liczba dodatnia jako wykładnik potęgi.

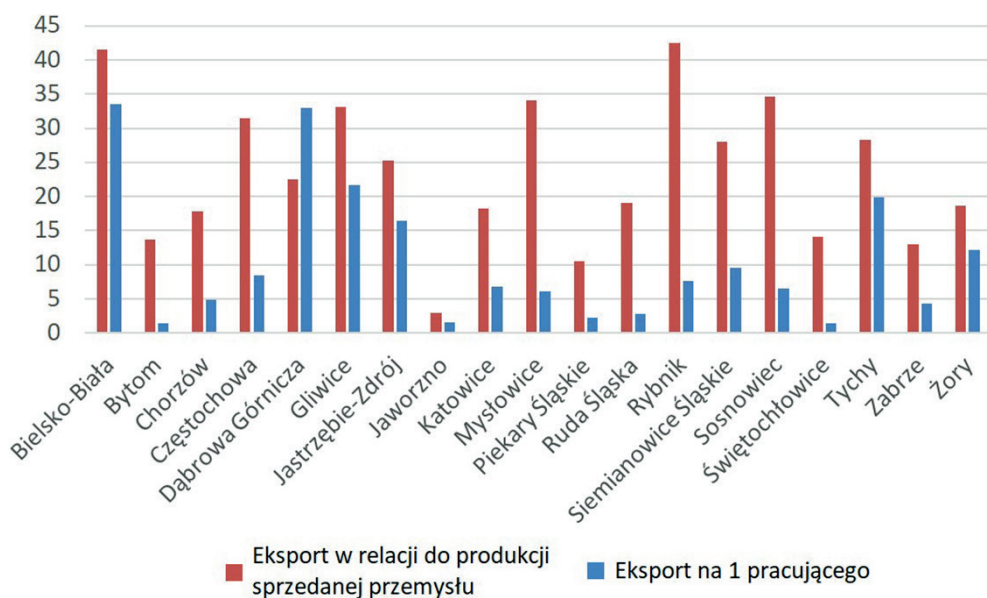
W związku z powyższym, w części wynikowej na wykresach (ryc. 22 i 23) można w następujący sposób usystematyzować znaczenie położenia punktów w poszczególnych ćwiartkach układu współrzędnych: I – przewaga komparatywna przy wysokim poziomie umiędzynarodowienia gospodarki (obszary sukcesu); II – przewaga komparatywna przy niskim poziomie umiędzynarodowienia gospodarki (kierunek działań: wzmocnienie sfery realnej gospodarki, zachęty w kierunku wzmocnienia eksportu); III – brak przewagi

komparatywnej przy niskim poziomie umiędzynarodowienia gospodarki (obszary najslabsze); IV – brak przewagi komparatywnej przy wysokim poziomie umiędzynarodowienia gospodarki (kierunek działań: wzmocnienie oferty eksportowej w celu uzyskania przewagi na konkretnych polach działania).

Wyniki

W 2019 r. udział przedsiębiorstw z województwa śląskiego w wartości eksportu z Polski wynosił 120,4 mld zł, co stanowiło 12% całości. Ponadto co dziesiąta firma w Polsce eksportująca towary i usługi zarejestrowana była lub prowadziła działalność na terenie województwa śląskiego. Wartości te były zbliżone do udziału liczby ludności regionu w liczbie ludności kraju, który wynosił ok. 11,5%, oraz do udziału liczby zarejestrowanych w województwie śląskim podmiotów gospodarczych w stosunku do całkowitej liczby przedsiębiorstw w Polsce (10,6%) [PwC 2021].

Miasta na prawach powiatu w województwie śląskim to bardzo niejednorodna grupa pod względem wielkości eksportu, jak i umiędzynarodowienia gospodarki. Ośrodkiem najprężniej działającym na rynku eksportowym jest Bielsko-Biała z eksportem na poziomie 2,3 mld euro rocznie. Wysokie wartości powyżej 1 mld euro osiągały również Gliwice, Dąbrowa Górnicza i Tychy. Te miasta uzyskiwały też najwyższe wartości eksportu na jednego pracującego (ryc. 22). Tak dobre wyniki Bielska-Białej, Gliwic i Tychów wynikają z lokalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej i Głównego Urzędu Statystycznego.

Ryc. 22. Udział miast śląskich w eksporcie krajowym na tle innych miast na prawach powiatu

w tych miastach wyspecjalizowanej produkcji części i akcesoriów do pojazdów silnikowych oraz produkcji pojazdów samochodowych. Z kolei w Dąbrowie Górniczej znaczna część handlu opiera się na produktach wytworzonych w hucie *ArcelorMittal* i podmiotach z nią powiązanych. Jednak, jest też wiele miast z gospodarkami o niewielkim ukierunkowaniu proeksportowym, takich jak Świętochłowice, Piekary Śląskie, Jaworzno czy Bytom. W tych ośrodkach wartość eksportu nie przekraczała w 2021 r. 100 mln euro.

Jeżeli wziąć pod uwagę relację eksportu do produkcji sprzedanej, najlepiej wypadają Rybnik i Bielsko-Biała, wysokie wartości osiągały również Sosnowiec, Mysłowice, Gliwice i Częstochowa. Najmniejszą wartość tego wskaźnika odnotowano w Jaworznie, Piekarach Śląskich, Zabrze, Bytomiu i Świętochłowicach. Te miasta oraz Ruda Śląska osiągnęły także najniższe wartości eksportu na jednego pracującego.

Specjalizacja kierunkowa miast śląskich – w poszukiwaniu źródeł przewag konkurencyjnych

Pod względem umiędzynarodowienia handlu liderem były Katowice, z których w 2021 r. eksportowano towary do 140 partnerów. W pierwszej trójce znalazły się również Bielsko-Biała (122) i Gliwice (116). Najmniej partnerów eksportowych posiadały Świętochłowice (39), Piekary Śląskie (49) i Jastrzębie-Zdrój (49). Ośrodki o dużej liczbie partnerów opierają swoją gospodarkę głównie na usługach oraz przemyśle o wysokiej wartości dodanej. Choć w przypadku miast badanie handlu usługami wydaje się bardziej właściwe, w szczególności biorąc pod uwagę sektory kreatywne, to barierą w takim podejściu jest brak danych. W związku z tym skoncentrujemy się na analizie eksportu towarów. Warto również zaznaczyć, że po roku 2020 średnia liczba partnerów handlowych spadła, co można tłumaczyć ograniczeniami wynikającymi z pandemii COVID-19, jednak w latach 2010–2019 liczba partnerów generalnie rosła z roku na rok [PwC 2021].

Przeważająca większość wymiany handlowej miast województwa śląskiego odbywa się z państwami Unii Europejskiej. Udział państw UE w eksporcie z regionu jest proporcjonalnie wyższy niż w wymianie Polski (86,8, a 80,4% w 2021 r.). Podobne wartości przyjmuje udział UE w strukturze kierunkowej eksportu z poszczególnych miast. Wartości powyżej 90% osiągane są w Rudzie Śląskiej, Dąbrowie Górniczej, Bytomiu, Siemianowicach Śląskich, Zabrze, Piekarach Śląskich i Chorzowie. Mimo to średnie RCA dla miast województwa śląskiego w eksporcie do państw UE jest bliskie 0, gdyż osiągnięcie znacznej przewagi komparatywnej jest niezwykle trudne ze względu na skalę i powszechność eksportu w tym kierunku. Z tego też powodu RCA dla wszystkich ośrodków zamyka się w przedziale –0,1 do 0,1. Najniższe wartości wskaźnik przyjmuje dla Jastrzębia-Zdroju, Jaworzna, Katowic i Mysłowic – tam wymiana handlowa z UE jest proporcjonalnie niższa od średniej krajowej. Z powyższej listy wynika, że większa liczba partnerów nie musi przekładać się na mniejszy udział Unii Europejskiej w strukturze kierunkowej eksportu.

Największym partnerem handlowym miast województwa śląskiego są Niemcy (24,6% wartości wymiany handlowej), jednak udział eksportu do tego kraju jest niższy od średniej krajowej. Proporcjonalnie znacznie wyższy jest udział eksportu do Czech (12,4%) i Włoch (10,2%) będących drugim i trzecim partnerem regionu pod względem udziału w wymianie handlowej. Przyczynami mogą być bliskość geograficzna w przypadku Czech oraz powiązania w ramach branży motoryzacyjnej w przypadku Włoch. Bliskością geograficzną można również tłumaczyć 5. miejsce Słowacji (5,8%) wśród najważniejszych kierunków eksportowych z miast województwa śląskiego, podczas gdy w przypadku Polski ten kraj nie znalazł się nawet w pierwszej dziesiątce. W stosunku do Polski eksport z województwa śląskiego jest również bardziej skoncentrowany. W 2021 r. 75% wartości eksportu trafiało do dziesięciu największych partnerów regionu, podczas gdy dla gospodarki polskiej udział najważniejszej dziesiątki wynosił ok. 66%.

Kierunki eksportu poza UE mają znacznie mniejsze znaczenie. Udział wymiany handlowej województwa śląskiego ze Wspólnotą Niepodległych Państw w 2021 r. wynosił 2,7% i można zakładać, że jeszcze zmniejszył się po napaści zbrojnej Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. Eksport z regionu w tym kierunku odznaczał się zarówno ujemnym RCA, jak też dużą koncentracją wymiany handlowej z jednym partnerem. Proporcjonalnie najwięcej – powyżej 6% wartości sprzedaży – eksportowały do tych państw Piekary Śląskie i Jaworzno, co jest wartością o 1 punkt proc. wyższą niż średnia dla Polski. Te dwa miasta oraz Chorzów, Katowice i Rybnik wypracowały przewagę konkurencyjną w handlu z tymi krajami. Tylko Rybnik osiągnął przewagę komparatywną przy relatywnie wysokim poziomie umiędzynarodowienia gospodarki. Zdecydowanie najniższe RCA w eksporcie do państw WNP miały Jastrzębie-Zdrój, Świętochłowice i Bielsko-Biała.

Jeżeli chodzi o handel z krajami Dalekiego Wschodu, wyraźnie wyróżniają się Katowice, gdzie udział eksportu w tamtym kierunku wynosi 13,2%. Jednak eksport w kierunku wschodnim ze stolicy województwa jest silnie skoncentrowany. Pozostałe miasta posiadające przewagę komparatywną w eksporcie towarów na Daleki Wschód (Gliwice, Jastrzębie-Zdrój, Bielsko-Biała, Sosnowiec) odznaczają się wysokim poziomem umiędzynarodowienia gospodarki. Natomiast aż dziewięć ośrodków miało ujemną wartość RCA przy niskim poziomie umiędzynarodowienia. Średnia wartość eksportu z miast województwa śląskiego na Daleki Wschód wynosiła 3,7% i była nieznacznie wyższa niż średnia krajowa (3%), nie przełożyło się to jednak na uzyskanie przewagi komparatywnej regionu.

Jeszcze mniejsze znaczenie dla miast województwa śląskiego ma eksport do państw NAFTA (USA, Kanada, Meksyk). Ten kierunek eksportu jest najważniejszy dla Jaworzna (10%) i Mysłowic (8,2% w 2021 r.), jednak udział orientacji północnoamerykańskiej w strukturze kierunkowej eksportu z regionu jest niższy niż średnia dla Polski. Co więcej, średnia wartość RCA dla miast województwa śląskiego w stosunku do Polski jest najniższa ze wszystkich rozpatrywanych kierunków eksportu (−0,434). Tylko 4 miasta (Jaworzno, Mysłowice, Gliwice, Sosnowiec) osiągnęły przewagę komparatywną w wymianie handlowej z państwami NAFTA. Generalnie poziom RCA jest bardzo niski – wiele ośrodków osiąga wartości poniżej −0,5.

Eksport do pozostałych krajów świata ma największe znaczenie dla Jastrzębia-Zdroju – 16,6% wartości eksportu, głównie dzięki ożywionej wymianie handlowej z Algierią. Relatywnie duży udział pozostałych kierunków występuje również w Żorach (11%) i Świętochłowicach (9%), które też osiągają przewagę komparatywną w stosunku do reszty kraju. Natomiast Katowice i Bielsko-Biała wyróżniają się wysokim poziomem umiędzynarodowienia gospodarki, co jednak nie przekłada się na dodatnie RCA. Niemniej znaczenie innych kierunków eksportowych dla miast województwa śląskiego jest mniejsze niż dla Polski (4,9%, a 7,8% wartości eksportu) (tab. 5).

Tabela 5. Struktura kierunkowa eksportu z miast śląskich w 2021 r. (%)

Wyszczególnienie	UE 28	WNP	Daleki Wschód	NAFTA	Pozostałe
Bielsko-Biała	88,8	1,1	3,5	2,1	4,4
Bytom	92,8	3,2	1,1	0,3	2,6
Chorzów	90,0	5,7	0,7	1,4	2,3
Częstochowa	88,4	4,4	2,0	2,2	3,0
Dąbrowa Górnicza	92,8	1,5	1,5	0,5	3,7
Gliwice	83,9	1,6	7,7	4,5	2,3
Jastrzębie-Zdrój	75,8	0,3	7,3	0,1	16,6
Jaworzno	76,6	6,4	2,6	10,0	4,4
Katowice	76,9	5,7	13,2	1,1	3,2
Mysłowice	77,6	4,5	2,7	8,2	7,0
Piekary Śląskie	91,2	6,6	0,0	0,9	1,3
Ruda Śląska	95,3	1,9	1,2	0,1	1,6
Rybnik	88,5	5,2	1,4	1,2	3,7
Siemianowice Śląskie	92,8	1,8	0,1	1,1	4,2
Sosnowiec	86,0	2,8	3,1	4,1	4,0
Świętochłowice	89,4	0,7	0,1	0,8	9,0
Tychy	89,2	2,4	2,2	0,8	5,4
Zabrze	92,7	2,5	0,2	1,3	3,3
Żory	83,3	2,4	2,1	1,2	11,0
Województwo śląskie	86,8	2,7	3,7	2,0	4,9
Polska – ogółem	80,4	5,0	3,0	3,8	7,8
Polska – miasta	78,3	5,5	2,8	3,3	10,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej.

Specjalizacja towarowa miast śląskich – w poszukiwaniu źródeł przewag konkurencyjnych

Tradycyjnie w województwie śląskim dominują przemysł elektromaszynowy i chemiczny, w ramach których miasta czerpią największe dochody z eksportu. Duże znaczenie ma również przemysł metalurgiczny powiązany z licznie funkcjonującymi w regionie hutami. Miasta, które opierają swój eksport głównie na wytworach przemysłu elektromaszynowego to Bielsko-Biała i Sosnowiec, z których ponad 70% dochodów z eksportu pochodziło właśnie ze sprzedaży w ramach tej kategorii. Miasta te mają przewagę konkurencyjną w eksporcie towarów tej grupy, gdyż osiągają najwyższe wartości wskaźnika RCA spośród wszystkich rozpatrywanych ośrodków. Dodatkowo Bielsko-Biała odznacza się bardzo wysokim poziomem umiędzynarodowienia gospodarki. Ponad połowę wartości eksportu przemysł ten stanowił również w Częstochowie, Gliwicach, Tychach, Rybniku i Chorzowie, dla których RCA także było dodatnie. Łącznie 45,1% wartości eksportu województwa śląskiego pochodziła z towarów elektromaszynowych, co jest wartością o prawie 4% wyższą niż dla całego kraju. Ma to związek m.in. z prężnie działającym w regionie przemysłem motoryzacyjnym oraz elektrotechnicznym i elektronicznym. Fabryki pojazdów i części do nich zlokalizowane są np. w Tychach, Bielsku-Białej, Gliwicach, Sosnowcu i Chorzowie, natomiast duże podmioty związane z przemysłem elektrotechnicznym i elektronicznym znajdują się np. w Katowicach czy Bielsku-Białej. Mimo to województwo śląskie nie wypracowało przewagi konkurencyjnej w tej branży w stosunku do reszty kraju (–0,191), a jeszcze gorzej prezentowało się na tle innych polskich miast na prawach powiatu (–0,229). Eksport towarów tej kategorii osiągał skrajnie niskie wartości RCA w Jastrzębiu-Zdroju, Siemianowicach Śląskich, Piekarach Śląskich i Rudzie Śląskiej.

Kategoria wyrobów przemysłu chemicznego jest bardzo istotna dla analizy struktury towarowej eksportu z regionu, gdyż obejmuje ona węgiel i węglopochodne. W 2021 r. z miast śląskich eksportowano węgiel o wartości 469 mln euro, podczas gdy całkowita wartość eksportu wyrobów chemicznych z regionu wynosiła 2,8 mld euro. Największe zakłady z tej branży znajdują się m.in. w Jastrzębiu-Zdroju, Bytomiu, Zabrze, Dąbrowie Górniczej. Eksport wyrobów przemysłu chemicznego ma również ogromne znaczenie dla miast, w których zlokalizowane są kopalnie. Szczególnym przykładem jest Jastrzębie-Zdrój, gdzie 96,3% wartości eksportu pochodzi z handlu wyrobami przemysłu chemicznego, przede wszystkim węglem, za sprawą Jastrzębskiej Spółki Węglowej. Poza przemysłem koksowniczym w kategorii przemysłu chemicznego ważny dla miast śląskich jest eksport nawozów sztucznych czy farb i lakierów (np. w Chorzowie). Podobnie jak w przypadku eksportu wyrobów przemysłu elektromaszynowego, handel produktami przemysłu chemicznego jest proporcjonalnie o ok. 4% większy dla miast województwa śląskiego niż dla całego kraju. Mimo to region nie ma w tym aspekcie przewagi komparatywnej w stosunku do reszty Polski – RCA dla miast na prawach powiatu w badanym województwie jest niemal równa 0. Łącznie 10 ośrodków w województwie śląskim wypracowało przewagę komparatywną w eksporcie wyrobów chemicznych. Największą osiągnęło Jastrzębie-Zdrój. 4 miasta

spośród tej dziesiątki odznaczają się także wysokim poziomem umiędzynarodowienia gospodarki. Ciekawym przypadkiem jest Jaworzno, gdzie przewaga komparatywna współwystępuje z bardzo niskim poziomem umiędzynarodowienia. Na przeciwnym biegunie znajduje się Częstochowa, gdzie duża liczba partnerów eksportowych nie przekłada się na dodatnie RCA. Zdecydowanie najsłabiej wypadają Świętochłowice, gdzie bardzo niskie ujemne RCA współwystępuje z niskim poziomem umiędzynarodowienia gospodarki.

Kolejną tradycyjnie ważną dla województwa śląskiego gałęzią przemysłu jest przemysł metalurgiczny. Wartość produktów tej branży jest wyraźnie, bo aż o 8,1% większa dla regionu niż dla Polski. Także w porównaniu do innych miast kraju przemysł metalurgiczny jest istotniejszy w strukturze towarowej eksportu z miast województwa śląskiego (10,8% a 18,9%). Eksport wyrobów tej kategorii jest jedynym, w którym województwo śląskie osiągnęło przewagę komparatywną nad resztą kraju (RCA równe 0,142). Zdecydowanie najważniejszy jest eksport wyrobów metalurgicznych z Piekar Śląskich (63,5% wartości towarów eksportowanych z miasta), które mają największą przewagę komparatywną w stosunku do reszty Polski. Ważne zakłady metalurgiczne zlokalizowane są też w Dąbrowie Górniczej, Sosnowcu, Świętochłowicach, Katowicach, Częstochowie, Rudzie Śląskiej, Zabrze i Chorzowie. Łącznie 13 miast w województwie osiąga przewagę komparatywną w tej kategorii, a 5 z nich odznacza się dodatkowo wysokim umiędzynarodowieniem gospodarki. Negatywnie wyróżniają się Jastrzębie-Zdrój oraz Jaworzno, które ponadto ma bardzo słabo umiędzynarodowioną strukturę kierunkową eksportu.

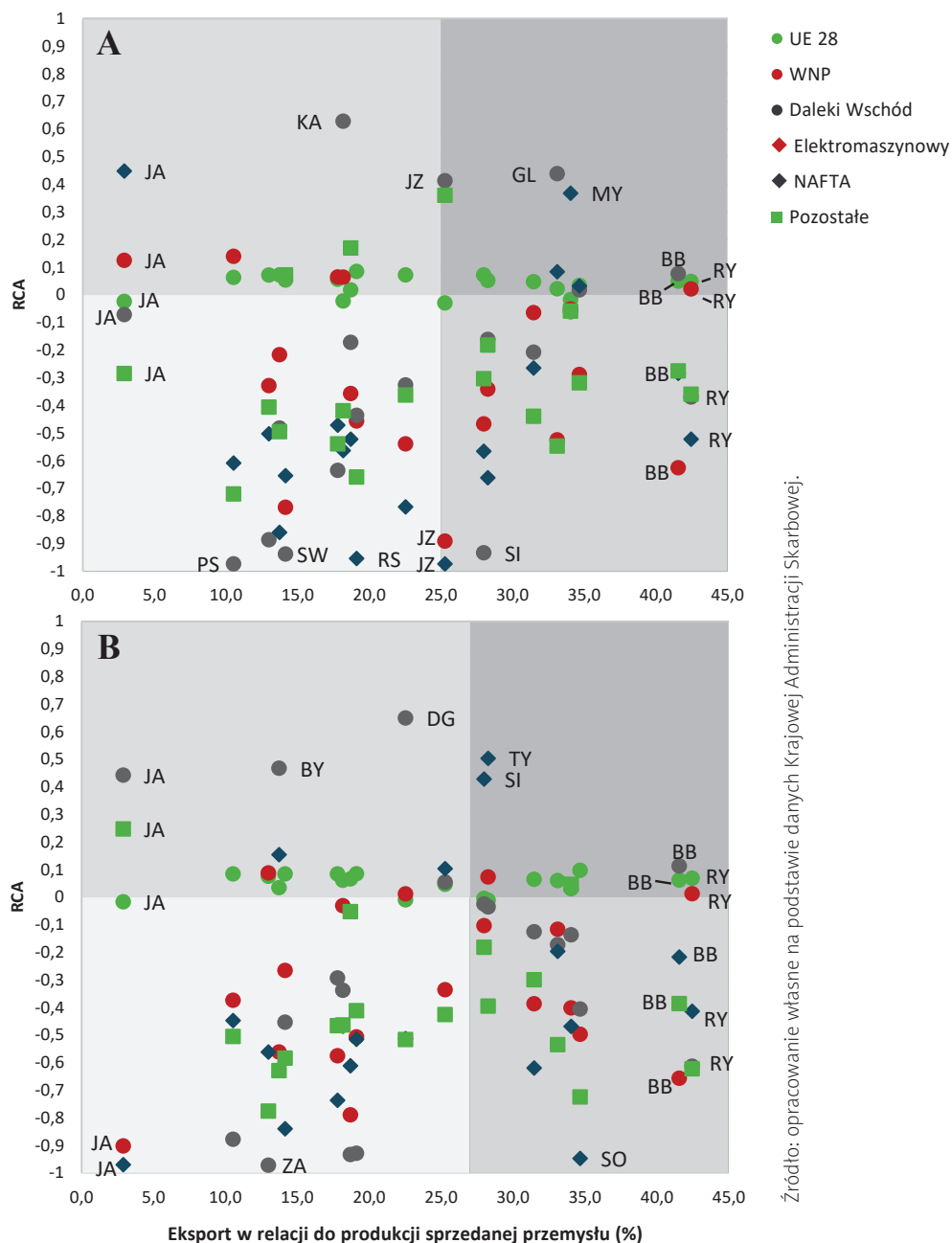
Pozostałe gałęzie przemysłu mają mniejsze znaczenie dla miast województwa śląskiego. Dla niektórych ośrodków istotny jest eksport artykułów rolno-spożywczych, np. dla Żor, Rudy Śląskiej, Bytomia; miasta te mają przewagę komparatywną w stosunku do reszty kraju. Jednak udział tej grupy wyrobów w strukturze towarowej eksportu z regionu jest znacznie mniejszy niż dla całej Polski i wynosi 4,2%. Nie należy zatem poszukiwać w tej kategorii wyrobów źródła przewagi konkurencyjnej regionu, tym bardziej, że poza ww. trzema ośrodkami, pozostałe miasta mają ujemne RCA.

Dla województwa śląskiego relatywnie ważniejszy niż dla Polski jest natomiast eksport wyrobów przemysłu mineralnego – produkty te stanowią 5,4% towarów eksportowanych z regionu, czyli o 2,1% więcej niż średnia dla kraju. Ta gałąź przemysłu ma największy udział w strukturze towarowej eksportu z Gliwic, Dąbrowy Górniczej i Częstochowy. Średnie RCA dla województwa śląskiego jest jednak bardzo niskie w stosunku do reszty kraju, niemniej ośrodki, które stawiają na eksport tego typu towarów, osiągają wartości RCA powyżej 0,5, co oznacza, że ich przewaga komparatywna jest bardzo duża. W pojedynczych ośrodkach dość istotny jest też eksport wyrobów przemysłu lekkiego (np. Jaworzno, Piekary Śląskie; tam jednak niski poziom umiędzynarodowienia gospodarki), drzewno-papierniczego (Jaworzno) i meblarskiego (Siemianowice Śląskie, Tychy, Ruda Śląska, Żory, Bytom). Eksport innych wyrobów ma relatywnie istotne znaczenie dla Bytomia, Piekar Śląskich i Sosnowca. W żadnej z tych kategorii województwo śląskie nie osiąga przewagi komparatywnej w stosunku do reszty kraju (tab. 6, ryc. 23, 24).

Tabela 6. Struktura towarowa eksportu z miast śląskich w 2021 r. (%)

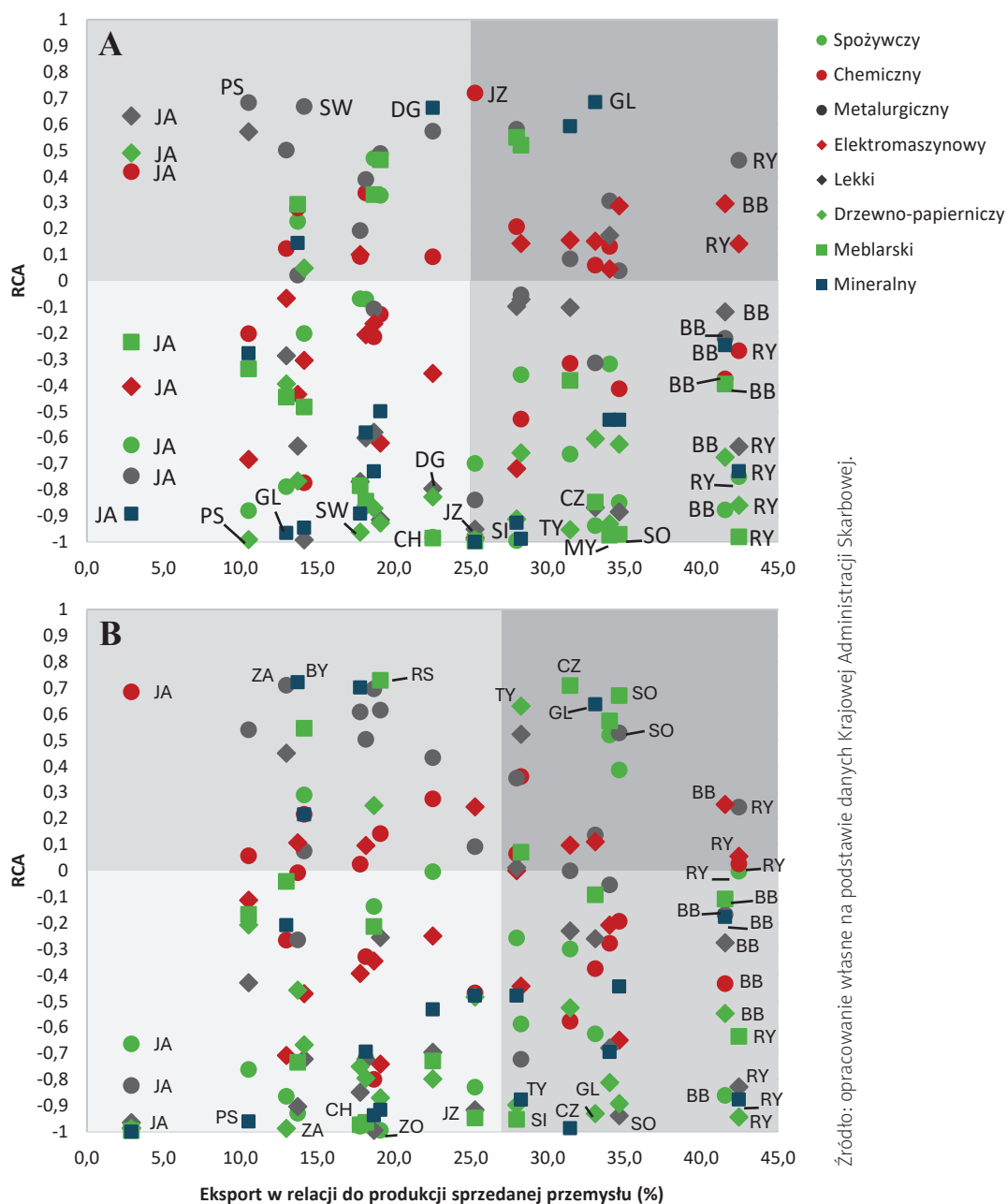
Wyszczególnienie	Artykuły rolno-spożywcze	Wyroby przemysłu chemicznego	Wyroby przemysłu metalurgicznego	Wyroby przemysłu elektromaszynowego	Wyroby przemysłu lekkiego	Wyroby przemysłu drzewno-papierniczego	Wyroby przemysłu meblarskiego	Wyroby przemysłu mineralnego	Pozostałe
Bielsko-Biała	0,8	7,1	7,7	76,1	2,1	0,9	2,7	2,0	0,3
Bytom	20,2	28,0	12,5	16,3	0,6	0,6	11,4	4,4	5,9
Chorzów	11,1	19,0	17,7	50,6	0,4	0,1	0,8	0,2	0,3
Częstochowa	2,6	8,2	14,2	56,6	2,2	0,1	2,8	12,8	0,5
Dąbrowa Górnicza	0,1	18,9	44,1	19,7	0,3	0,4	0,0	16,1	0,2
Gliwice	0,4	17,8	6,3	56,1	0,2	1,2	0,5	17,5	0,1
Jastrzębie-Zdrój	2,2	96,3	1,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Jaworzno	2,9	38,4	1,7	17,5	11,9	13,9	3,9	0,2	0,3
Katowice	11,0	31,7	27,2	27,2	0,7	0,4	0,5	0,9	0,4
Mysłowice	6,6	20,5	22,5	45,3	3,8	0,2	0,1	1,0	0,0
Piekary Śląskie	0,8	10,5	63,4	7,8	9,8	0,0	3,1	1,9	2,8
Ruda Śląska	25,0	12,2	34,7	9,6	0,1	0,2	17,0	1,1	0,0
Rybnik	1,8	9,1	32,5	55,0	0,6	0,4	0,1	0,5	0,1
Siemianowice Śląskie	0,0	24,0	45,0	6,8	2,2	0,2	21,5	0,1	0,0
Sosnowiec	1,0	6,5	12,9	74,6	0,2	1,1	0,1	1,0	2,5
Świętochłowice	8,4	2,0	60,0	22,0	0,0	5,2	2,2	0,1	0,0
Tychy	6,0	4,8	10,7	55,1	2,3	1,0	19,7	0,0	0,1
Zabrze	1,5	20,2	35,9	36,1	1,5	2,1	2,4	0,1	0,2
Żory	35,1	10,2	9,6	29,7	0,7	0,3	12,4	0,5	1,2
Województwo śląskie	4,2	19,3	18,9	45,1	1,4	1,4	3,7	5,4	0,4
Polska – ogółem	12,7	15,8	12,0	41,4	2,7	4,8	6,3	3,3	0,9
Polska – miasta	11,1	18,0	10,8	45,3	3,7	3,2	3,4	2,8	1,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej.

Ryc. 23. RCA dla kierunków handlowych w eksporcie z miast śląskich, A – na tle kraju, B – na tle miast
 BB – Bielsko Biała, BY – Bytom, DG – Dąbrowa Górnicza, GL – Gliwice, JZ – Jastrzębie-Zdrój,
 JA – Jaworzno, KA – Katowice, MY – Mysłowice, PS – Piekary Śląskie, RS – Ruda Śląska, RY – Rybnik,
 SI – Siemianowice Śląskie, SO – Sosnowiec, SW – Świętochłowice, TY – Tychy, ZA – Zabrze

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej.

Ryc. 24. RCA dla gałęzi przemysłu w eksporcie z miast śląskich, A – na tle kraju, B – na tle miast
 BB – Bielsko Biała, BY – Bytom, CH – Chorzów, CZ – Częstochowa, DG – Dąbrowa Górnicza,
 GL – Gliwice, JZ – Jastrzębie-Zdrój, JA – Jaworzno, KA – Katowice, MY – Mysłowice,
 PS – Piekary Śląskie, RS – Ruda Śląska, RY – Rybnik, SI – Siemianowice Śląskie,
 SO – Sosnowiec, SW – Świętochłowice, TY – Tychy, ZA – Zabrze, ZO – Żory

Atuty i wyzwania miast śląskich w przestrzeni eksportowej

Przedstawiona sytuacja pozwala na dokonanie oceny pozycji poszczególnych ośrodków (analizowanych miast na prawach powiatu) z punktu widzenia: a) konkurencyjności w sensie towarowym; b) konkurencyjności w ujęciu gałęziowym; c) rezyliencji; d) potencjału restrukturyzacyjnego w miastach o dominującym znaczeniu branż tradycyjnych opartych na węglu kamiennym. Wszystkie te elementy zebrano w tab. 7 wypunktowując dla każdego z miast atuty i zagrożenia związane z ich pozycją w międzynarodowej przestrzeni eksportowej.

Tabela 7. Atuty i wyzwania dla miast śląskich w eksporcie

Nazwa miasta	Atuty	Wyzwania
Bielsko-Biała	Wysoka wartość eksportu, proeksportowa struktura gospodarki lokalnej, duża dywersyfikacja geograficzna partnerów, przewaga komparatywna w handlu z Dalekim Wschodem, przewaga konkurencyjna w przemyśle elektromaszynowym. Silny ośrodek eksportowy, wysoki poziom rezyliencji eksportowej, potencjał do globalnego rozwoju.	Słaba pozycja na rynkach Europy Wschodniej, zależność od branży elektromaszynowej.
Bytom	Wysoki udział eksportu do UE, przewaga konkurencyjna w przemyśle chemicznym (węgiel), eksport produktów rolno-spożywczych.	Niewielka wartość eksportu, bardzo niski poziom wartości eksportu względem produkcji przemysłowej.
Chorzów	Wysoki udział eksportu do UE, przewaga komparatywna w handlu z Europą Wschodnią, przewaga konkurencyjna w przemyśle elektromaszynowym, przewaga konkurencyjna w przemyśle chemicznym, przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym. Potencjalnie ośrodek konkurencyjny eksportowo.	Relatywnie mała wartość eksportu na mieszkańca oraz umiarkowany poziom wywozu w relacji do produkcji sprzedanej przemysłu.
Częstochowa	Proeksportowa struktura gospodarki lokalnej, przewaga konkurencyjna w przemyśle elektromaszynowym, przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym, eksport w przemyśle mineralnym. Ośrodek konkurencyjny eksportowo.	Relatywnie niska wartość eksportu na mieszkańca.

Nazwa miasta	Atuty	Wyzwania
Dąbrowa Górnicza	Wysoka wartość eksportu, wysoki udział eksportu do UE, przewaga konkurencyjna w przemyśle chemicznym, przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym, eksport w przemyśle mineralnym.	Zależność od branży metalurgicznej.
Gliwice	Wysoka wartość eksportu, proeksportowa struktura gospodarki lokalnej, duża dywersyfikacja geograficzna partnerów, przewaga komparatywna w handlu z Dalekim Wschodem, przewaga komparatywna w handlu z Ameryką Północną (NAFTA), przewaga konkurencyjna w przemyśle elektromaszynowym, eksport w przemyśle mineralnym. Silny ośrodek eksportowy, wysoki poziom rezyliencji eksportowej, potencjał do globalnego rozwoju.	Zależność od branży elektromaszynowej (motoryzacyjnej).
Jastrzębie-Zdrój	Przewaga komparatywna w handlu z Dalekim Wschodem, przewaga konkurencyjna w przemyśle chemicznym (węgiel), eksport w przemyśle lekkim. Możliwości zwiększenia udziału innych branż w eksporcie jako sposób bilansowania restrukturyzacji.	Niski poziom dywersyfikacji geograficznej partnerów, słaba pozycja na rynkach Europy Wschodniej, niekonkurencyjny przemysł elektromaszynowy, węgiel kamienny jako istotny składnik eksportu (branża chemiczna) a wymogi związane z Zieloną Transformacją.
Jaworzno	Przewaga komparatywna w handlu z Europą Wschodnią, przewaga komparatywna w handlu z Ameryką Północną (NAFTA).	Niewielka wartość eksportu na mieszkańca, niski poziom wartości eksportu względem produkcji przemysłowej. Ograniczone możliwości zastąpienia branży energetycznej branżami nastawionymi na eksport.
Katowice	Duża dywersyfikacja geograficzna partnerów, przewaga komparatywna w handlu z Europą Wschodnią, przewaga komparatywna w handlu z Dalekim Wschodem, przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym. Wysoki poziom rezyliencji eksportowej. Eksport pozostaje jednym z czynników stabilizujących gospodarkę lokalną.	Relatywnie mała wartość eksportu na mieszkańca oraz umiarkowany poziom wywozu w relacji do produkcji sprzedanej przemysłu.

Nazwa miasta	Atuty	Wyzwania
Mysłowice	Proeksportowa struktura gospodarki lokalnej, przewaga komparatywna w handlu z Ameryką Północną (NAFTA).	Relatywnie mała wartość eksportu na mieszkańca oraz umiarkowany poziom wywozu w relacji do produkcji sprzedanej przemysłu.
Piekary Śląskie	Wysoki udział eksportu do UE, przewaga komparatywna w handlu z Europą Wschodnią, przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym, eksport w przemyśle lekkim.	Niewielka wartość eksportu, niski poziom wartości eksportu względem produkcji przemysłowej, niski poziom dywersyfikacji geograficznej partnerów, niekonkurencyjny przemysł elektromaszynowy.
Ruda Śląska	Wysoki udział eksportu do UE, przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym, eksport produktów rolno-spożywczych.	Niewielka wartość eksportu, niski poziom wartości eksportu względem produkcji przemysłowej, niekonkurencyjny przemysł elektromaszynowy.
Rybnik	Proeksportowa struktura gospodarki lokalnej, przewaga komparatywna w handlu z Europą Wschodnią, przewaga konkurencyjna w przemyśle elektromaszynowym. Relatywnie duże możliwości eksportowe innych branż w procesie restrukturyzacji górnictwa.	Niski poziom wartości eksportu na mieszkańca.
Siemianowice Śląskie	Wysoki udział eksportu do UE	Niski poziom wartości eksportu na mieszkańca, niekonkurencyjny przemysł elektromaszynowy.
Sosnowiec	Przewaga komparatywna w handlu z Dalekim Wschodem, przewaga komparatywna w handlu z Ameryką Północną (NAFTA), przewaga konkurencyjna w przemyśle elektromaszynowym, przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym.	Relatywnie mała wartość eksportu na mieszkańca oraz umiarkowany poziom wywozu w relacji do produkcji sprzedanej przemysłu.
Świętochłowice	Przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym.	Niewielka wartość eksportu, niski poziom wartości eksportu względem produkcji przemysłowej, niski poziom dywersyfikacji geograficznej partnerów, słaba pozycja na rynkach Europy Wschodniej.

Nazwa miasta	Atuty	Wyzwania
Tychy	Wysoka wartość eksportu, proeksportowa struktura gospodarki lokalnej przewaga konkurencyjna w przemyśle elektromaszynowym. Relatywnie duże możliwości eksportowe innych branż w procesie restrukturyzacji górnictwa.	Zależność od branży elektromaszynowej (motoryzacyjnej).
Zabrze	Wysoki udział eksportu do UE, przewaga konkurencyjna w przemyśle chemicznym (węgiel), przewaga konkurencyjna w przemyśle metalurgicznym.	Niski poziom wartości eksportu względem produkcji przemysłowej.
Żory	Eksport produktów rolno-spożywczych.	Umiarkowany poziom wartości eksportu na mieszkańca.

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując syntetycznego spojrzenia na tab. 7, pamiętać należy, że większość opisanych tam ośrodków tworzy jeden organizm społeczno-gospodarczy powiązany w Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej lub w jej bezpośrednim otoczeniu. Wyjątkiem jest Częstochowa i w znacznie mniejszym stopniu Bielsko-Biała. Pozostałe miasta tworzą do pewnego stopnia jeden rynek pracy. Tym samym korzyści z przewag komparatywnych poszczególnych miast mogą przekładać się na mieszkańców innych ośrodków. Możliwe są także wspólne działania związane z promocją eksportu i innymi elementami szeroko rozumianego otoczenia biznesu (korzystanie z czynnika aglomeracji). Jednocześnie ogranicznikiem dla ogólnometropolitalnego dyskontowania przewag (albo współpracy w przezwyciężaniu ich braków) jest sama struktura administracyjna. Pozytywna eksportowa wzmacniająca konkurencyjność poszczególnych przedsiębiorstw daje korzyści (za pośrednictwem systemu podatkowego) konkretnym miastom, w jakich są one zlokalizowane. Sąsiednie ośrodki, pomimo że stanowią ich zaplecze (jako rynek pracy) nie mają do tych korzyści dostępu.

Podsumowanie

Województwo śląskie i miasta w regionie, będące jednym z kluczowych regionów przemysłowych Polski, stoją przed istotnymi wyzwaniami w kontekście rozwoju gospodarczego oraz pozycji eksportowej. Miasta w województwie śląskim mają złożoną strukturę towarową i kierunkową eksportu. Analizując aktualny stan ich gospodarki, można zauważyć, że miasta te przeszły lub nadal przechodzą ważne transformacje strukturalne, które stają się istotnym czynnikiem warunkującym ich przyszłość w kontekście internacjonalizacji.

Biorąc powyższe pod uwagę możliwe jest sformułowanie kilku ogólniejszych wniosków i rekomendacji podsumowujących ocenę konkurencyjności eksportowej miast śląskich:

- W województwie śląskim wykształciła się wyraźna grupa miast o dużym znaczeniu w europejskiej i globalnej przestrzeni eksportowej. Ich podstawą jest najczęściej branża elektromaszynowa (szczególnie motoryzacyjna) lub branże związane z tradycyjnym przemysłem górnośląskim (górnictwo, metalurgia). Do grupy należą przede wszystkim Bielsko-Biała, Gliwice, Dąbrowa Górnicza i Tychy. Katowice ze zróżnicowaną strukturą, przy relatywnie małym eksporcie są już przede wszystkim biegunem wzrostu opartym na usługach.
- Kilka kolejnych ośrodków może dołączyć do grupy liderów eksportowych. Mają one potencjał intensyfikacji (wartość eksportu jest wciąż relatywnie mała, ale relacja do produkcji przemysłowej i/lub dywersyfikacja wysokie. Do tej grupy należy m.in. Częstochowa, Rybnik i Mysłowice).
- Eksport w branży elektromaszynowej i niektórych innych może łagodzić problemy związane z restrukturyzacją górnictwa i transformacją energetyczną.
- W województwie śląskim zdecydowanie wskazane jest dążenie do zwiększenia dywersyfikacji eksportu, przede wszystkim w ujęciu geograficznym, a długookresowo także gałęziowym. Metropolia Górnośląsko-Zagłębiowska ma szansę, aby podobnie do innych polskich metropolii (szczególnie warszawskiej) stać się „miastem bramą” w makroregionie Europy Środkowo-Wschodniej. Oznacza to zarówno intensyfikację powiązań europejskich, jak też globalnych. Możliwe jest również kreowanie komplementarnych powiązań międzynarodowych przez duopol górnośląsko-krakowski.

Nie zawsze celowe wydaje się zabieganie o bardzo wysokie parametry eksportowe (wartość, dywersyfikacja rynków) dla każdego z badanych 19 miast na prawach powiatu w województwie. Część ośrodków może pełnić inne funkcje w ramach metropolii. Takie założenie wymaga jednak większej integracji Metropolii Górnośląsko-Zagłębiowskiej, tak aby korzyści z funkcjonowania w przestrzeni międzynarodowej były (poprzez system fiskalny) odczuwalne także w innych jednostkach.